

ЛАСЛОВ ЗУБАНИЧ

**ПОРЯДОК ПРЕДОСТАВЛЕННЯ ДВОРЯНСКИЙ ТИТУЛОВ И ГЕРБОВ
В ВЕНГЕРСКОМ КОРОЛЕВСТВЕ И В ТРАНСИЛЬВАНСКОМ КНЯЖЕСТВЕ
В XVI–XVII ВВ.**

В научной работе изучаем порядок предоставления дворянских титулов и гербов жителям Венгерского королевства и княжества Трансильвании (территория современного Закарпатья – комитатов Унг, Берег, Угоча, Мароморош). Стараемся дать новую оценку и анализ исторической роли дворянства в процессах XVI–XVII веков.

Ключевые слова: дворянство, король, грамота, герб, такса, канцелярия.

УДК 339.92

ЄВА КІШ

**СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ
НОВОГО СХІДНОГО КОРДОНУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ВІД ІСТОРІЇ ЛІМЕСУ ДО СУЧАСНОГО ФРОНТИРУ**

У науковому дослідженні проаналізовані основні методологічні засади вивчення кордонів, насамперед, в контексті дослідження причин і наслідків трансформації нового східного кордону Євро-союзу. Принципово новими є підходи автора до аналізу нового східного кордону ЄС.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, кордон, інтеграція, концепт, історія, система.

Аналізуючи причинно-наслідкові зв'язки формування нової системи міжнародних відносин в регіоні Центральної Європи наприкінці ХХ століття – на початку ХХІ століття, на нашу думку, не слід абсолютизувати роль сучасного розширення ЄС в контексті формування так званих «остаточних» кордонів Євросоюзу, тобто зміни ролі та функцій кордонів в Європі не слід вбачати лише в останніх подіях новітнього розширення ЄС. Утім, велике значення надається дискурсам і теоріям щодо формування нового східного кордону Європейського Союзу. Місце і роль центральноєвропейського регіону в міжрегіональному та транскордонному співробітництві найбільш раціонально досліджувати *системно і комплексно* – у взаємозв'язку еволюції сучасних міжнародних відносин і транскордонних, міжрегіональних стосунків адміністративно-територіальних одиниць, насамперед прикордонних, європейських держав. Тобто, в руслі цілісного розвитку міждержавного і міжрегіонального рівнів міжнародних відносин. При цьому, необхідно рахуватися з тим, що міжнародні відносини на регіональному рівні у

контексті міжрегіонального, транскордонного співробітництва є, хоча і функціонуючою за певними власними особливостями системою стосунків, але тільки підсистемою – складовою частиною (чи підрівнем) системи більш високого порядку – системи міжнародних взаємин між державами.

Зв'язок даної тематики із важливими науковими та практичними завданнями є наявним в контексті як у практичному сенсі – перетину кордону України та ЄС, його безпеки, щоденних проблемних питань для жителів як прикордонних регіонів, так і сусідніх країн в цілому, а також і в контексті теоретичного обґрунтування стосовно формування нового східного кордону ЄС, що має безпосередній вплив і на західні кордони України у безпечному, культурно-цивілізаційному, соціальному рівнях. Сучасний інтерес до проблемних питань кордонів та прикордонних територій і прикордонних регіонів, обумовлений і цілком прагматично аргументований поступовим послабленням політичних демаркаційних ліній та зникненням економічних бар'єрів всередині Євросоюзу, та розширенням

сфери впливу Євросоюзу на схід – на новий політико-географічний простір Європи.

Дана наукова розвідка, як і інші наукові дослідження, теоретико-методологічні узагальнення автора публікації [11; 12], є швидше, лише підходом до висвітлення складної системної мозаїки проблемних питань сутнісних змін у центральноєвропейському регіоні та її складових – кордонів, у новому історико-географічному, геополітичному просторі, ніж абсолютно повною і вичерпною відповіддю на всі сьогоденні і майбутні проблеми розвитку кордонів, що було б претензійним і некоректним з наукового погляду.

Теоретичні пошуки дослідження кордону повністю не вичерпують сутність нового східного кордону ЄС. Виходячи з основоположного висновку Нормана Дейвіса [6] (*блуканчі кордони Європи*), що Європа – це власне набір цінностей, вартостей, які є властивими для суспільства, і сприймаються як даність, зауважимо, що за нових геополітичних умов Центральної Європи і Східної Європи, їх рубежів, фронтірів, непереврене значення набувають так звані *культурні карти певного простору*. Новий східний кордон ЄС, що формується і не збігається з культурними кордонами Європи, *новий європейський кордон*, який на нашу думку, є не тільки простим лінійним простором чи просторовим бар'єром. Саме використовуючи міждисциплінарний, комплексний підхід щодо аналізу кордонів, які окреслюють територіальну цілісність певних держав та міжнародної інституції водночас є як лінією з'єднання суверенних держав, так і лінією їх відокремлення, саме вивчення так званої *«проникливості»* кордону, його транспарентності, в цілому дозволяє аналізувати новий східний кордон ЄС не тільки як лінійний простір між державами-сусідами, а враховувати також і особливості культури, світогляду за умов використання цивілізаційно-релігійних критеріїв.

Згідно концептуальних положень одного з фундаторів загальної системної методології – Людвіга фон Берталанфі, щодо базового поняття, а саме поняття *системи* є сукупністю елементів – найпростіших складових частини системи, що знаходяться у взаємодії один з одним. «Досліджуючи розвиток склад-

них систем, як, наприклад, суспільство, організм, наукову і філософську доктрину, космічне тіло, необхідне постійно мати на увазі внутрішні процеси підбору їх елементів, а якщо вдається розкласти елементи далі, на елементи другого порядку, то і цих в їх ще більш вузькому середовищі, і т.д., наскільки дозволить досягнутий рівень прийомів аналізу» [8, 170]. У цьому значенні кожний елемент системи може виступати як «підсистема», що володіє своєю сукупністю елементів. Середовищем (зовнішнє середовище – як оточення системи і внутрішнє середовище – як контекст) є те, що впливає на систему і з чим вона взаємодіє» [8, 168-169].

Безперечно, що в процесі аналізу центральноєвропейського регіону ключова роль належить новому східному кордону ЄС, не тільки в контексті його делімітації чи демаркації, а перш за все – у його геополітичному вимірі, позаяк становлення, формування, розвиток нового східного кордону ЄС, слід вивчати як самостійну проблему, цим на нашу думку визначається і невирішеність загальної проблематики. Неупереджений науковий аналіз сучасного, масштабного розширення Європейського Союзу, логічно зумовлює і постановку проблеми формування нової системи східних кордонів Євросоюзу. Багатоплановість визначеної проблеми зумовила використання міждисциплінарного підходу, що дає можливість комплексно враховуючи дію чинників інституційного, політичного, культурного характеру розвитку нового кордону.

Метою наукового дослідження є системний аналіз нового східного кордону ЄС. Важливим є використання і міждисциплінарного підходу, адже дослідження зміни, трансформації кордону відбувається у хронологічній послідовності, в історичному ракурсі із аналізом політико-правових основ транскордонної діяльності, в контексті дослідження соціальних, культурних, геополітичних аспектів проблеми кордонів тощо.

Становлення та функціонування нового східного кордону ЄС безпосередньо пов'язано з *конкретною геополітичною ситуацією*, яка також визначає його специфіку та параметри. Безперечно, що структуризація геополітичного простору Центральної Європи принципово

змінює відношення до території, регіону та його кордонів.

У теоретико-методологічному сенсі загальновідомо, що трьома *головними функціями кордону*, які спочатку визначалися як функції саме державного кордону, є так звані *потрійний характер дії кордону: розділяючий, фільтруючий та з'єднуючий*. Вага контакту чи розподілу залежить власне як від внутрішньої якісної характеристики держав, які межують один з одним, а також і від якості взаємовідносин країн, чи міжнародних об'єднань.

Концептуально, дії кордону, його функції можна охарактеризувати як ефект кордону. Утім, кордон має і інші функції, як це вказується у документі Ради Європи: *військово-політичну функцію; економіко-соціальну; культурну* [4, 9–10].

Зазначимо, що як це не дивно, але зміцнення бар'єрного характеру нового східного кордону ЄС протягом 2004–2006 рр. визначило і його нову об'єднуючу функцію, адже саме *новий східний кордон Євросоюзу має також і інтеграційний ефект* у новій контактній інтеграційній зоні і стає своєрідним міжнародним каналом комунікації в більш широкому тлумаченні кордону як простору. Кордони Центральної Європи пройшли складний шлях еволюції від домінування бар'єрної, фільтруючої функції, потім лібералізації режиму його перетину і до набуття ним євроінтеграційного чинника із домінуванням бар'єрної функції для країн Східної Європи і нівеляцією кордону для країн Західної та Центральної Європи. Новий східний кордон ЄС – це кордон, який нині з'єднує та забезпечує міжнародну інтеграцію. Це відбувається за умов, коли скасовуються внутрішні перешкоди перетину на єсівському просторі та підсилюються граничне ущільнення конкретно українсько-єсівського кордону, уніфікуючи, тобто ускладнюючи візовим режимом перетин ЄС своїх зовнішніх кордонів. Досягнення лібералізації перетину, тобто безвізового простору на сході у 2017 році, все ще визначається переліком необхідних відповідностей перетину кордону.

Окрім поняття кордону, існують і інші поняття в більш широкому контексті, які ви-

значають своєрідне розмежування, а саме – лімес, рубіж, форпост, фронтір. Зокрема, поняття *фронтір* як система включає в себе характеристику потужних історико-географічних просторів, і як рубіж між вищим та нижчими рівнями розвитку створює можливість для включення в нього і характеристик в заємозв'язку геокультурного, геополітичного, географічного вимірів.

Фактично, всілякий кордон є «штучним», тобто відображає співвідношення конкретних сил в конкретний час, і протягом історії кордони встановлювалися як в межах так званих природних кордонів, історичних кордонів, іноді етнічних кордонів, а здебільше внаслідок завершення війн – як встановлення меж дії, сфери впливу переможців. Не буває одвічних кордонів, кожний кордон встановлюється, переноситься, уточнюється за примхами історії. Більше того, згідно внутрішній логіці розвитку *новий східний кордон ЄС* має еволюціонувати протягом ХХІ століття. Позаяк це залежатиме не тільки від внутрішнього розвитку розширеного ЄС протягом ХХІ століття, а також і від його новітніх сусідів по усьому периметру *нового східного кордону ЄС*, отже і від внутрішнього розвитку України. «Рейн та Дунай був переважно кордоном культурним: з одного боку – стара *християнська Європа*, з другого – своєрідна *християнська периферія*. Але ж коли настала Реформація, лінія Рейн – Дунай виявилася приблизною лінією розриву, вздовж якої стабілізувався поділ християнства. Й то був також очевидний стародавній кордон, стародавній *limes* Римської імперії. Чимало інших прикладів говорило б такою самою мовою, що потверджували правило, і свідчать про посилення культурної єдності Заходу – насправді світу-культури, світу-цивілізації» [2, 53], – як блискуче сформулював Фернан Бродель.

З плином часу кордони на європейському просторі змінювалися і змінюються, але на жаль їх «біографія» не закінчується. Безперечно, розширюється спектр співіснування багатьох форм кордонів, які зберігаються шляхом відозміни. Відзначимо насамперед, поняття, сутність, а власне *концепцію лімесу*, який був однією з найважливіших форм контактів Римської імперії з племенами ближньої

варварської периферії. *Лімес* як система прикордонних споруд починає розділяти племена Центральної Європи від зони римської цивілізації. Зазначимо, що *limes* (поперечний) – це практика римського межування полів, поділ проміжними дорогами землі на квартали визначеної ширини, саме ці проміжні дороги являли собою кордони. Лімес утворився в I ст. н.е. і перетворився в середині II ст. н.е. на складну систему прикордонних комунікацій, які визначали характер військової, політичної та торгової взаємодії Риму та варварів Карпатського регіону. Саме поняття *лімес* (*limes, limites*) спочатку означало лише стежку, шлях в ранній імперії. Пізніше це слово використовувалось для позначення максимального просування вглиб ворожої території «*penetrat interiorius, operit limites*», такий зміст був визначений і Тацитом, хоча він розвинув його як позначення вузької смуги прикордонних земель на відміну від фортець, які там знаходились.

Пізніше *фронтір* вніс військове тлумачення в роз'яснення цього слова, яке вже означає шлях, що з'єднує гарнізони. Для нас важливо, що саме поняття *лімес* необхідно розрізняти як вузький військовий, термін і явище більш широкого значення, як «багатофункціональну систему» у взаємовідносинах римлян і варварських племен. В творах авторів III–V ст. н.е. *лімес* означає нездоланий бар'єр, стіну, яка повинна була відділити Імперію від набігів варварів. Таким чином формується *концепція лімесу*, як «закритого» оборонного комплексу. Але в I–III ст. *лімес* не був явищем такого порядку і був «відкритим» як зі сторони Риму, так і зі сторони племінного світу. Першим і найбільш важливим елементом лімесу була дорога, яка розгалужується шляхами, які ведуть вглиб Імперії. Другим елементом лімесу стають війська і зони їх операційних дій, які охоплювали простір як на римській, так і на варварській території. Третім елементом лімесу стає система укріплень і форпостів (*praesidio*) [1, 24–31].

Найбільшого розвитку у розвитку лімесу займали і торгівельні операції. Римський купець та варварський посередник ставали бажаними гостями у селищах германських, кельтських, сарматських племен. Цей фактор робив *лімес* власне *смугою для здійснення*

торгівельних контактів з племінною периферією. Проте в I–III ст. він ефективно виконував і головне завдання – захищав військово-стратегічні інтереси Риму [1, 30–31].

На сьогодні, роль і значення кордонів в Європі поступово змінюється за умов процесу інтеграції, включно і процесу євроатлантичної інтеграції. Більш рельєфно це простежується у зміні домінування тих чи інших функцій кордону, в даному випадку – у домінуванні функцій контактного характеру кордонів, їх *прозорості* всередині Європи, і посиленням бар'єрної функції кордонів на нових межах Євросоюзу. Втім, геополітична роль кордону у певному просторі, де проживають конкретні люди, народи, які мають і розвивають певні відносини між собою, має неперевершене значення саме тоді, коли ці контакти як живі зв'язки, котрі мають давні щоденні традиції, можуть бути порушені.

Неупереджений, об'єктивний науковий аналіз *нового європейського кордону* вимагає врахування не тільки концепцію лімеса, але і більш ширшу палітру теоретико-методологічних засад лімології. Досліджуючи історію розвитку майже всіх типів кордонів, які були визначені на практиці, К.Хаусхофер відзначає, що: «*Кордони по водостоку в їх протиріччі – позаяк з точки зору як народно-психологічної, так і міжнародно-правової переваг, значення та цінності з-поміж усіх типів кордонів, які переважають у природі та науці, – коштували людству найбільше крові і головного болю*» [7, 155]. Віддаючи належне мистецтву проведення кордонів – адже це вимагає врахування безлічі чинників – як природних, культурно-географічних, фізичних, антропогеографічних, політичних, економічних, вчений з великою шаною визначає діяльність засновника мистецтва створення кордонів на практиці Томаса Холдича, який філігранно визначив кордон між Чилі та Аргентиною.

В контексті концептуального наукового аналізу феномена кордонів Європи чи Європейського Союзу (що не є тотожними поняттями) в сучасному світі, з приводу яких нині ведеться наукова полеміка, неперевершене значення набувають класичні моделі дослідження. Таким чином, важливим є дослідження теоретичних засад кордонів, визначення

так би мовити концептуального інструментарію за допомогою якого на сьогодні найбільш адекватно можна провести аналіз взаємовідношення розвитку держав чи міжнародних організацій (як акторів міжнародних відносин) із простором. Передусім, мається на увазі використання саме методів дослідження кордонів, а не геополітичних стратегій, в яких було використано основні теорії кордонів.

З точки зору аналізу сучасних кордонів, слід відзначити концептуальні положення одного з видатних засновників класичної геополітики німецького географа Фрідріха Ратцеля, який одним з перших застосував просторовий підхід до аналізу політичних явищ. Оскільки одним з головних концептуальних положень Ратцеля було відношення до держави як до *живого просторового, укоріненого в ґрунті організму* [10, 165–166], отже власне кордон він розглядає як одну з трьох (поряд із розміром та місцем розташування) характеристик цього організму. Більше того, із семи законів експансії, четвертий – визначає кордон як орган, який розташований на периферії держави (зрозумілого як організм). У своїй головній праці «Політична географія» (1923 р.) (розділ Шостий: Кордони), Ф. Ратцель з метою загальної характеристики особливостей кордонів, визначає два головні типи кордонів: політичні кордони та природні кордони [10, 210–211].

Прискіпливий, комплексний аналіз кордонів в їх географічному та політичному вимірах у подальшому був здійснений спадкоємцем Ф. Ратцеля, його співвітчизником Карлом Хаусхофером, який блискуче вдосконалив концептуальне положення свого вчителя про кордони – виокремивши характеристики, види, статику, динаміку, типи, значення кордонів – по суті, з'ясував цілком широку та різноманітну палітру характеристик кордону: «Як орган, як живе утворення, яке піддане зниженню чи росту, зовсім не застигло, не лінію впізнаємо ми кордон на практиці» [7, 28].

Поряд з цим, вчений визначив й так звані відтінки поняття кордону – відмінності романської традиції пояснення кордону – *Frontière* – прикордонної смуги, яка відрізняється від германської традиції трактування кордонів як *Borderland* – рубіж країни та

Boundary – як лінія, захищена стіною, лімесом – тобто системою прикордонних укріплень, які були відомі ще з кінця I ст. н. е. на кордонах Римської імперії [7, 28].

Концептуально, К. Хаусхофер виокремив п'ять типів кордонів. З воєнно-географічної точки зору чітко висунутий вперед як опорний орган «*кордон наступальний*»; високоорганізований, насичений комунікацією, завжди успішно рухливий «*кордон наготові*»; з обох сторін одночасно і розділяючий і з'єднуючий інстинктивно свідомі життєві форми і один з найміцніших прикордонних життєвих форм, який може бути створений лише при порозумінні між сторонами – «*кордон рівноваги*», який має підвид – *спокійний, інертний кордон*. Четвертий тип, це кордон, який знаходиться у стані оборони – «*укріплений кордон*» і п'ятий тип – це демілітаризований, відкритий для проникнення «*кордон, що розпадається*» [7, 34].

Французька наукова школа, хоча і багато запозичила у Ф. Ратцеля, втім, змогла відокремити людський фактор від дуже суворо визначеного географічного фаталізму. Бажаючи презентувати головні ідеї Ратцеля французькій публіці, Відаль де ля Бланш представив свої ідеї (починаючи від статей в *Анналах Географії* до книги «*Основи гуманної географії*», яка вже вийшла після його смерті у 1922 році) крізь призму принципу *можливостей*: людина є такою ж самою важливою «географічною складовою», як природа, але не людина яка зазнає зовнішніх впливів та примусу, а «людина ініціативна». Згідно його геополітичної концепції – певний простір лише надає людині можливості зміни його геополітичної конфігурації, але реалізація цих можливостей залежить від волі людей [10, 52–53].

Жак Ансель, у своїх наукових дослідженнях «*Посібник з Європейської політичної географії*» (1936) [10, 376–378] та «*Географія кордонів*» (1938) [10, 389–391] висуває *концепцію кордону як умовного, але не одвічного бар'єру, який визначає наявний баланс сил*: «Ми ніколи не визначаємо кордони – лише за умов коли діємо методом насилля – а змінюємо людський розум» [10, 213–216]. На думку одного з сучасних французької школи геополітики, Мішеля Фуше: «Кордони новітньої

Європи не чітко визначені лінії, а «зони», перехідні простори, кордони яких поступово зникають (thinning out)». Мішель Фуше у праці «Республіка – Європа» (1998) цілком справедливо визначає: «Кордони які існують в межах європейського простору – міграції населення, мережі, енергія, безпека – не відповідають назавжди визначеним геополітичним кордонам, позаяк Європа це не статичне географічне поняття, кордони якого є зручно чистими, а історичний процес, який пристосовується до мінливого географічного простору» [9, 115].

Кордон є своєрідним інститутом, рамки дії політичних систем, які аналізуються крізь функцію кордонів, наприклад, в межах прикордонного регіону як території нових договірних зв'язків. Насамперед, кордони виконують три тісно пов'язані функції: по-перше – встановлюють межі державного суверенітету; по-друге – розділяють у просторі символічні співтовариства, тобто держави, кожна з яких має власний прапор, гімн, історію, інститути, які породжують для його громадян специфічні права та обов'язки; по-третє – розділяють у просторі своє (тобто національну територію) та чуже (сусідню державу, а потім і весь світ) [4, 9].

Кордони як рамки дії політичних систем виконують суттєву функцію держав, насамперед, як встановлення власної території в якості основи діяльності всіх систем та підсистем, на які теоретично розповсюджується національний суверенітет [4]. Епоха боротьби за розширення територій чи життєвого простору держави, за сфери впливу, джерела сировини та ринки збуту у формі війни – як легітимного способу розв'язання міжнародних проблем (згідно міжнародного звичаю, а потім і міжнародних угод – як рішення Віденського конгресу, створення Священного союзу тощо) де-юре завершила своє існування у ХХ столітті, точніше з 1970 року, коли принцип непорушності кордонів (і в цьому контексті два його ключові елементи – визнання існуючих кордонів та відмова від будь-яких територіальних домагань) стає нормою міжнародного договірного права, юридично обов'язковою для держав-учасниць.

Втім, з точки зору міжнародного права – як сукупності норм і принципів, які регулю-

ють систему міжнародних відносин, принцип непорушності державних кордонів, який отримав свою завершену форму у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року, зводиться до міжнародно-правового визнання існуючих кордонів європейських держав і до відмови від будь-яких зазіхань на ці кордони: «держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони утримуватимуться тепер і в майбутньому від будь-яких зазіхань на ці кордони. Вони відповідно утримуватимуться також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення й узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці». Відповідно до норми, що міститься у Заключному акті НБСЄ від 1 серпня 1975 р., держави, що підписали його і приєдналися до нього, «вважають, що їх кордони можуть змінюватися, відповідно до міжнародного права, мирним шляхом і за домовленістю» [3, 4].

Міжнародне право дає три підстави для зміни кордонів. По-перше, це здійснення народами і націями свого права на самовизначення: утворення нових незалежних держав на колишніх залежних територіях, об'єднання двох або кількох держав, а також поділ існуючої держави. По-друге, це обмін ділянками території між суміжними державами з метою встановити зручніше проходження лінії кордону на місцевості. По-третє, це невеликі зміни положення лінії кордону при її редемаркації [5, 238].

Новий європейський кордон між Україною та Європейським Союзом, включно і державами Центральної Європи, має принаймні дві функції – контактну та бар'єрну, власне дослідження специфіки цього кордону, визначається і взаємовідношенням функцій нового кордону за наявних геополітичних умов на європейському континенті за умов поглиблення та розширення євроінтеграційного процесу за умов посилення безпеки на новому східному кордоні ЄС.

По-перше, новий європейський кордон між ЄС та Україною встановлюється на досить тривалий проміжок часу. По-друге, новий європейський кордон між ЄС та Україною має стати зоною стабільності та процвітання,

з точки зору безпеки та економічного розвитку депресивних західних регіонів України. Здійсненню цієї мети може сприяти формування в Україні згідно загальноєвропейських принципів міжрегіонального, транскордонного співробітництва як системного явища.

По-третє, новий європейський кордон між ЄС та Україною не має стати тупиковою фортецею, яка буде жорстко розмежовувати «все інше, що знаходиться за межами зони добробуту і процвітання». Згідно внутрішньої логіки розвитку, *новий європейський кордон* теж має властивість змінюватися і не формуватися як одвічний остаточний східний бар'єр Євросоюзу. Адже головна ідея формування, модифікації, трансформації сучасних кордонів, полягає в тому, що кордони, як це не парадоксально, але мають з'єднувати людей, нації, спільноти, точніше кордони мають стати символами, а не бар'єрами.

В контексті теоретичного обґрунтування, на нашу думку, головним є аналіз *нового східного кордону ЄС в динаміці* – як цілісного організму, що знаходиться в постійній взаємодії з навколишнім середовищем і що безперервно «звіряє» свої «відповіді» із станом і реакцією своїх елементів.

Функція *нового східного кордону ЄС* в теоретичному плані характеризується щонайменше двома якістьми – сутністю і конкретним змістом. Хоч сутність і зміст і з'єднані безпосередньо в явищі, вони в той же час знаходяться як би і поза одне одного, оскільки визначаються різними системами відносин. Цей поділ умовний, але він дає можливість за допомогою абстрагування однієї якості від іншої, їх вивчати у відносній незалежності один від одного глибше пізнати саме явище. Сутність нового східного кордону, хоча і виражає найважливішу якість явища, але в своєму «чистому» вигляді ніколи не виступає: вона завжди виявляється через конкретний зміст. Категорія сутності розкриває внутрішню основу не одного окремого явища, а багатьох однорідних явищ. Сутність виражає таке загальне, яке визначає і природу, і загальний характер розвитку даних явищ. Але кожне з цих явищ має в той же час власний зміст, визначуваний як загальною для них суттю, так і різними і різноманітними обставинами, при

яких кожне з них функціонує і розвивається.

Сутність і зміст кордону два її найважливіших нерозривних якості. У рамках їх дихотомії визначальна роль належить зрештою суті. Сутність, як очевидно, і більш стійка в порівнянні з конкретним змістом: її зміни залежать від зміни корінних економічних інтересів держави або від зміни груп впливу, тоді як зміни в конкретному змісті відбуваються як внаслідок змін в суті, так і внаслідок різних змін в системі міждержавних відносин і місця держави в ній. Оскільки зміни в суті явища порівняно рідкісні, а зміни в її конкретному змісті, навпаки, відбуваються значно частіше, то саме зміст і детермінанти його зміни викликають особливий дослідницький інтерес. В складному процесі взаємодії кордону із простором перша придбає певні форми, що володіють вже відомою незалежністю від змісту, власним рухом форми, своїми закономірностями, породженою вже в чималій мірі системно-структурними умовами. В даному випадку, під системно-структурними умовами розуміється характер структурних відносин, суб'єктів міжнародних відносин і потім кордонів в цій структурі і, нарешті, стан рівноваги системи. Зазначимо, що з-поміж інших, оптимальним типом нового східного кордону ЄС, було б формування його як «кордону рівноваги», що в перспективі дозволило б зберегти відносну стабільність самої системи.

На нашу думку, така типологізація сутнісних характеристик кордону, створює можливість об'єктивного наукового дослідження кордону за умов динаміки процесів європейської інтеграції, дослідження шляхів пом'якшення ефекту кордону, нейтралізацію різного роду бар'єрів, що можна досягти через домінування тієї чи іншої функції кордону. З точки зору наукового аналізу важливими є дослідження і наступних функцій кордону: юридичної, економічної та контролюючої, а також військової та ідеологічної функцій. На сьогодні в межах Європейського Союзу функції кордонів у XXI столітті змінилися, кордони стають більш прозорими для вільного пересування осіб, товарів, послуг і капіталу, – що в кінцевому рахунку підсилює транскордонне співробітництво.

Не існує добрих чи поганих кордонів, позаяк саме різні політичні системи наповнюють емоційним змістом поняття кордонів. Всілякий кордон є «штучним», адже відображає співвідношення конкретних сил в конкретний час. Більше того, не буває одвічних кордонів.

На нашу думку, новий європейський кордон – як просторова структура потребує комплексного вивчення. Очевидно, що дослідження кордонів та прикордонних територій, не слід ототожнювати безпосередньо з лінійним характером кордонів. Хоча, цілком логічно, що кордони, які окреслюють територіальну цілісність певної держави, водночас є як лінією дотикання суверенних держав, так і лінією їх відокремлення. З-поміж інших, міждисциплінарний підхід щодо аналізу кордонів та вивчення так званої «проникливості» кордону дозволяє досліджувати кордон не тільки як лінійний простір між державами-сусідами, а враховує особливості культури, світогляду за умов використання цивілізаційно-релігійних критеріїв.

Процес формування *нового східного кордону ЄС* це складний, багатогранний, хоча іноді і суперечливий процес, функціонуючий за внутрішньою логікою розвитку – як складового елемента, як підсистеми більш високого ґатунку цілісної системи, яка за якістю, а ще більше – за масштабністю сучасних геополітичних змін на європейському континенті також трансформується. Подальші наукові

розвідки вбачаємо у дослідженні білатеральних транскордонних регіонів.

Список використаних джерел

1. Бандровський О.Г. «Лімесна» політика Римської імперії на північно-східних кордонах в I-III ст. н.е. *Карпатика. Давня історія України і суміжних регіонів. Випуск 13, 2001. С.24-32.*
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. / Фернан Бродель. У 3-х т. Т.3. Час світу. Київ: Основи, 1998.
3. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Хельсинки (30 июля – 1 августа 1975 г.) Москва, 1987.
4. Методические материалы по организации приграничного сотрудничества местных и региональных властей Европы. Совет Европы. *Приграничное сотрудничество в Европе. №4.* Страсбург, 1995.
5. Міжнародне публічне право. Навчальний посібник / А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов. Київ: Юрінком Інтер, 2001.
6. Норман Д. Європа: історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ: Основи, 2000.
7. Хаусхофер Карл. Границы в их географическом и политическом значении. О геополитике. Москва: Мысль, 2001.
8. Цыганков П.А. Международная система. *Теория международных отношений.* Москва: Гардарики, 2003.
9. Foucher M. Európa Köztársaság. Történelmek és geográfia között / M. Foucher – Budapest: Napvilág kiadó, 1999.
10. Geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2002.
11. Kish Y. Formation of new eastern limes of Central Europe: relations and policy of European Union and Ukraine towards cross-border cooperation after the European Union Enlargement // Central European Papers. Silesian University in Opava. Czech Republic. Opava: X-MEDIA. N1. 2013. 66-76. pp.
12. Kiss E. European Union Enlargement and the Impact of Schengen Visa on Creation of New Frontiers in Central Europe // Borders and Cross-border Cooperation in the Central European transformation countries. Debrecen: Kossuth, 2002. pp.129-136.

EVA KISH

SYSTEM ANALYSIS OF THE NEW EASTERN BORDER OF THE EUROPEAN UNION: FROM THE HISTORY OF LIMES TO THE MODERN FRONTIER

The main methodological basis of borders research, first of all in the context of studying reasons and consequences of transforming the new eastern EU border were analyzed in given scientific research. The researcher has demonstrated definitely new approaches to the analysis of the new eastern EU border.

Key words: Ukraine, European Union, border, integration, concept, history, system.

EVA KISH

СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ НОВОЙ ВОСТОЧНОЙ ГРАНИЦЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ОТ ИСТОРИИ ЛИМЕСА К СОВРЕМЕННОМУ ФРОНТИРУ

В научном исследовании проанализированы основные методологические детерминанты изучения границы, в особенности, в контексте исследования причин и последствий трансформации новой восточной границы Европейского Союза. Принципиально новым являются подходы автора относительно анализа новой восточной границы ЕС.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз, граница, интеграция, концепт, история, система.